

Секцыя 5

БЕЛАРУСКАЯ КЛАСІКА Ў СУСВЕТНЫМ КАНТЭКСТЕ

Гун-Брыт Колер (Ольдэнбург, Германія)

«СТВАРЭННЕ СТВАРАЛЬНІКАЎ».

АСПЕКТЫ СІМВАЛІЧНАЙ ПРАДУКЦЫІ «НАРОДНАГА ПАЭТА» І «НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КЛАСІКІ»

*I refuse to join any club that would have me as a member.
Groucho Marx*

1. Пастаноўка праблемы: узнагароджаны паэт

Прыведзенае ў эпіграфі пазіцыянаванне тэматызуе праблему глыбока амбівалентнай і аксюмаральнай пазіцыі аўтара, мастака і інтэлігента ў мадэрным грамадстве. Гаворка ідзе пра апарыйныя адносіны: мастак пастуліруе сваю прынцыповую не-авалоданнасць (незалежнасць), набываючы прэстыж менавіта з радыкальнага адмаўлення ад грамадскага прызнання.

Падобную ўстаноўку можна аднесці да розных культурна-гістарычных канцэптаў. Яе можна разумець як «трэцюю пазіцыю» ў суадносінах да апазіцыі «прарока-святара», уведзенай Максам Вэберам і пераведзенай П'ерам Бурдзье ў кантэкст мастацтва як сацыяльнай субсістэмы (дзе святар сімвалізуе ўладкаванага ў сістэме мастака, які імкнецца да захавання мастацкіх правіл, дзякуючы якім яму ўдалося заняць сваю пазіцыю, а прарок сімвалізуе бунтара-авангардыста, які імкнецца да перавароту пануючых і ўстанаўлення новых эстэтычных законаў; пар. 1, 226). Але яго можна разумець і як перавернуты варыянт мадэрнісцкага топаса выключанага з грамадскай супольнасці мастака – «праклятага паэта» (*poète maudit*). І магчыма, канешне, бачыць у гэтым выяўленні радыкальную супрацьлегласць канцэпцыі нацыянальнага ці народнага паэта, якая зыходзіць з рамантычнага паняцця паэта як увасаблення народнага духу (І.Г. Гердэр). Гэтая канцэпцыя, нават калі яна тэрэтычна слаба абгрунтаваная, пацвярджаецца працяглай перад- і пострамантычнай традыцыяй: тут варта нагадаць як антычную канцэпцыю *poeta vates*, якая, напрыклад, абнаўляецца ў польскай ідэі *poeta-wieszcz'a*, так і канцэпцыю *poeta laureatus* і сярэднявекавы звычай

каранацыі паэты (*Dichterkrönung*), і, зрэшты, розныя сучасныя сімвалічныя практыкі, напрыклад, ганаровае званне *poet laureat* (у Вялікабрытаніі ды ў Злучаных Штатах Амерыкі) і г.д.

Гэтыя паняцці з'яўляюцца рэпрэзентатыўнымі не толькі ў якасці аўтапаэталагічных канцэптаў аўтарства (у сэнсе самастылізацыі). Яны (менавіта ў якасці інстытуцыяналізаванай або часткова інстытуцыяналізаванай практыкі) узнімаюць пытанне пра «генэзу» грамадска і літаратурна ўспрымаемага мастака як такога, значыць – пра тое, што Бурдзье называе сімвалічнай прадукцыяй «творцы» («стваральніка») і «твора».

Прысутнасць такіх канцэптаў шмат гаворыць пра адносіны дадзенага грамадства да мастацтва, пра пазіцыю або (спецыяльны) статус мастацтва ў рамках грамадскай сістэмы і асабліва пра ступень аўтаномнасці мастацтва ў суадносінах да гэтай сістэмы менавіта тады, калі гаворка ідзе пра інстытуцыяналізаваныя або часткова інстытуцыяналізаваныя практыкі. Працытаванае ў эпіграфе аўтапаэталагічнае самапазіцыянаванне, як падаецца, прадстаўляе намнога больш аўтаномны статус мастака і інтэлігента, чым згаданыя канцэпты народнага ці нацыянальнага паэта (і падобнае), якія, здаецца, падкрэсліваюць менавіта вартасць і значэнне твора і творцы для пэўнай этнічнай, нацыянальнай або палітычнай супольнасці.

З іншага боку, можна спытацца, ці не магчымы такі варыянт, што ў спецыфічных кантэкстах аўтаномнасць літаратурнай сістэмы ў адносінах да грамадскай сістэмы сцвярджаецца менавіта праз такія прыпісванні. Можна думаць, напрыклад, што паступовае дэлеганне кайзерам выбару лаўрэатаў і ўзнагароджання асобных інстытуцый (універсітэту або акадэміі), якое назіраецца на працягу сярэднявечча, гаворыць пра паступовую аўтанамізацыю літаратурнай і мастацкай сістэмы. Значыць – інстытуцыяналізацыя не роўна інстытуцыяналізацыі, а нацыянальны паэт не роўны нацыянальнаму паэту.

Трэба спытацца, якім чынам адбываецца прыпісванне гэтакіх атрыбутаў, паводле якіх крытэрыяў яно ажыццяўляецца і кім, а перадусім – з якой функцыяй яно выконваецца.¹

У святле дадзеных разваг узнагароджанне Янкі Купалы (1925) і Якуба Коласа (1926) ганаровым званнем «народны паэт» можна вытлумачыць або як выражэнне прызнання аўтанамізаванай пазіцыі паэта, або як сімптом супрацьлеглага – менавіта як (планамернай) дэаўтанамізацыі беларускага літаратурнага поля. У сувязі з гэтым

---

¹Па вялікім рахунку, канешне, кожнае ўспрыманне мастаком публічнага прызнання азначае патэнцыяльнае авалоданне ім. Самы вядомы прыклад катэгарычнага адмаўлення ад гэтага авалодання – Жан-Поль Сартр, які адмовіўся ад Нобелеўскай прэміі ў 1964-м годзе.

вызначальнымі будуць спосаб і вынік сімвалічнай прадукцыі Купалы і Коласа як «народных паэтаў».

2. «Стварэнне стваральнікаў»

Патрабаванне Бурдзьё «суспензаваць харызматычную ідэалогію 'творчага дзеяння'» [1, 279] на першы погляд можа пакрыўдзіць літаратуразнаўцу: яно, здаецца, прыніжае літаратуру і мастацтва, утрымліваючы ў сабе разуменне іх як толькі выніку «звычайнага» прадукцыйнага працэсу і, больш таго, адмаўленне ад магічнага характару эстэтычнага твора, ад яго «аўры» (В. Беньямін). І сапраўды: не трэба далёка хадзіць за прыкладам літаратуразнаўства як (калі, праўда, гэта ўвогуле магчыма) «суровай навукі пра прадукцыю вартасці культурных даброт» [1, 279], як гэта мае за мэту Бурдзьё. Але пытанне, як, якім спосабам і на базе якіх наяўных *па-за аўтарам* перадумоў аўтар ці мастак становіўся тым, якім мы яго ведаем, і якім падаваў яго літаратурна-гістарычны працэс, – для літаратуразнаўства гэтыя пытанні будуць немалаважныя. Бурдзьё аргументуе наступным чынам:

«Дастаткова аднойчы паставіць забароненае пытанне [*хто гэтага «стваральніка» стварыў; заўвага ГК*], каб убачыць, што мастак, які стварыў твор, – сам створаны ўнутры поля: усімі тымі, хто робіць свой унёсак у яго «адкрыццё» і асвятэнне як «вядомага» і прызнанага – крытыкамі, аўтарамі прадмоў, арт-дылерамі і г. д. Так, напрыклад, гандляр у мастацтве (дылер у жывапісе, выдавец і інш.) – гэта неад’емна як і той, хто эксплуатае працу мастака, выкарыстоўваючы яго прадукцыю ў гандлі, так і той, хто прасоўваннем гэтай прадукцыі на рынку сімвалічнай прадукцыі праз выставы, публікацыі ці пастаноўкі забяспечвае ёй асвятэнне, – якое будзе тым большае, чым больш асвятчоным будзе сам гандляр. Ён робіць унёсак у «вытворчасць» каштоўнасці аўтара, забяспечваючы яго публікацыяй і спрыяючы самім гэтым фактам яго вядомасці і прызнанасці...» [1, 280].

Гаворка, адпаведна, ідзе пра той факт, што значэнне і «магічная сіла трансубстанцыяцыі», якія прыпісваюцца аўтару, самым цесным чынам пераплецены са становішчам поля, яго магчымасцямі і перадусім – з пануючай у ім «вераю» (з тым, што Бурдзьё называе «*illuſio*»). Менавіта ў сучаснай літаратурнай сістэме «вартасць» мастацкага твора як «сакральнага і кананізаванага тавара» ўзнікае ў выніку працэса вытварэння сімвалічных каштоўнасцей, у якім удзельнічаюць розныя дзеячы: «Дыскурс пра мастацкі твор ужо з’яўляецца не толькі сродкам для лепшага разумення і прызнання, але, уласна кажучы, часткаю самой яго прадукцыі, вытварэння яго сэнсу і вартасці» [1, 285].

Прапанаваны Бурдзьё падыход, на першы погляд, мае мала агульнага з тым, што звычайна лічыцца, уласна кажучы, справай літаратуразнаўства, бо ён ставіць пытанне не пра сэнс і вартасць самога твора (за што, цікава, нярэдка прапракаюць Бурдзьё), а пра сімвалічную каштоўнасць, якая прыпісваецца гэтаму твору, і пра тое, як гэтая сімвалічная каштоўнасць ажыццяўляецца.

У кантэксце кананізацыі аўтараў – як «народнага паэта», як «нацыянальнага паэта» або, больш агульна, як «нацыянальнага класіка» – важным, зрэшты, з'яўляецца, паняцце «заканадаўцы» Бурдзьё [1, 106], якое звязанае перш за ўсё са значэннем Шарля Бадлера ў аўтанамізацыі французскага літаратурнага поля. Тут гаворка ідзе пра заснаванне асноўных законаў поля ў стадыі яго развіцця: у выпадку сучаснага аўтаномнага поля маецца на ўвазе – анамія:

«[Ён робіць захады] інстытуіраваць анамію, якая, як ні парадаксальна, з'яўляецца номасам гэтага парадаксальнага ўніверсуму, што становіцца цалкам аўтаномным літаратурным полем, – менавіта свабодную канкурэнцыю сярод стваральнікаў-прарокаў, што свабодна афіруюць выключны і непаўторны номас – без прэцэдэнтаў ці эквівалентаў, – які па сутнасці іх вызначае» [1, 110].

Значыць, у сувязі са значэннем, якое прыпісваецца Купалу і Коласу ў развіцці беларускай літаратуры, трэба спытацца, ці разам з функцыяй «пачынальнікаў» [11, 176] гэтым аўтарам надаецца і падобнае значэнне «заканадаўцаў» у сэнсе Бурдзьё (г.зн. у сэнсе заснавання *nomos'a*, значыць – «асноўнага закона», праз які канстытуіруецца спецыфічны літаратурны і мастацкі парадак літаратурнага поля), ці такая функцыя прызнаецца сучаснікамі і, адпаведна, уваходзіць у працэс вытварэння сімвалічных каштоўнасцей.

3. Сімвалічная прадукцыя і сімвалічны капітал

Вытварэнне твора як «сімвалічнага тавара» – складаны працэс, які пачынаецца толькі тады, калі ўжо завершана матэрыяльная прадукцыя, г. зн. калі твор ужо выйшаў, калі ён ужо ёсць як «эстэтычны артэфакт». Сімвалічная прадукцыя звычайна ахоплівае як галіну папулярнай і акадэмічнай літаратурнай крытыкі, так і галіну літаратурнай адукацыі (школа, універсітэт і г.д.; пар. 21, 17). З другога боку, яна ўсё роўна з'яўляецца цесна звязанай з матэрыяльным працэсам прадукцыі [там жа, 20], бо, напрыклад, рэпутацыя выбранага для публікацыі выдаўца або часопіса ў якасці «крэдыту» пераносіцца на твор. Падобна на тое, што імя аўтара (Фуко) на базе яго папярэдніх паспяховых твораў таксама дзейнічае як «крэдыт» на карысць новых твораў. Гэтая логіка дзейнічае і ў адваротным кірунку, бо негатыўны прэстыж таксама

пераносіцца – як у логіцы гамалогіі між твораў і выдаўцом, так і ў логіцы гамалогіі між аўтарам і твораў: набыты ў рамках сімвалічнай прадукцыі прэстыж (разам з прэстыжам, набытым дзякуючы іншым «капіталам») акумуліруецца як сімвалічны капітал, які пэўны аўтар мае ў сваім распараджэнні і якім ён можа карыстацца як «стаўкай» у полевых баях.

У сувязі з публічным прызнаннем Янкі Купалы і Якуба Коласа ў беларускім літаратурным полі ў рамках дадзенага даклада можна выказаць толькі некалькі тэзісаў, якія трэба разумець як прапановы для больш дэталёвага аналізу складаных працэсаў прыпісвання сімвалічнага капіталу.

3.1. «Класік» або «заканадаўца»?

Рэцэнзіі і крытычныя водгукі на раннія творы Купалы і Коласа [5; 6; 7; 8; 10; 15; 20] (гаворка ідзе пра нашаніўскую фазу і пачатак 20-х гадоў) з самага пачатку выяўляюць логіку аргументацыі, якая, як здаецца, накіраваная на абгрунтаванне іх ролі як правадыроў. Трэба звярнуць увагу на два факты: па-першае, на стрыманасць ацэнак, у выніку якіх абодвум аўтарам прыпісваецца асаблівая роля, не (або амаль не) гаворачы «ў суперлатывах» (што вызначаюць сённяшні заходнееўрапейскі дыскурс, які часта аперыруе такімі суперлатывамі- вызначэннямі, як напрыклад «Ausnahmeerscheinung», «Ausnahmetalent» (надзвычайная з'ява, надзвычайны талент) і г.д.).

На першы погляд, гэта здзіўляе, асабліва ў сувязі з ліберальным канцэптам *Нашай нівы*, у рамках якога шмат чаго друкуецца, што далёка не дасягае ўзроўня твораў Купалы і Коласа. Менавіта тут, у прынцыпе, гаворка «ў суперлатывах» была б цалкам дарэчы. У логіцы ўзнікаючага беларускага літаратурнага поля, у якім яшчэ амаль няма сур'ёзных альтэрнатыв для параўнання, менавіта гэтая разважлівасць, «асцярожнасць» і стрыманасць указвае на тое, што Коласу і Купалу *імпліцытна* прыпісваецца вызначальная роля ва ўладкаванні іерархіі, «меры», паводле якой літаратурным феноменам надаецца сімвалічная каштоўнасць. Такім чынам, дыскурс за абодвума прызнае асабліва важную ролю (што ім дазваляе акумуліраваць сімвалічны капітал), адначасова прынцыпова дапускаецца магчымасць паляпшэння, «перавышэння». Іншымі словамі: тагачасны дыскурс сімвалічнай прадукцыі аказваецца менш «абсалютным», чым сённяшні, ён быццам пакіне адкрытым пытанне, ці Купала і Колас у літаратурнай гісторыі з'яўляюцца «Іаанам Хрысціцелем» (пракладальнікам шляху) ці «Ісусам з Назарэта» (наватарам).²

---

² У сувязі з гэтым трэба адзначыць актыўны ўдзел аўтараў у сімвалічнай прадукцыі (Купала, які актыўна клапаціцца пра «рэкламу» (пар. 18, 457) і важную ролю выдаўцоў (пар. напр. 7, 660), якая

Па-другое, цікава, што аргументы накіраваныя, у большасці, на «адпаведнасць народу» гэтых аўтараў. Значыць, яны грунтуюцца на крытэрыях, накіраваных не на ўнутраную эстэтычную *рэвізію* пануючых традыцый (як гэта назіраецца, напрыклад, у выпадку Бадлера), але, наадварот, на *ўладкаванне* такіх традыцый. Вартасць аўтараў вымяраецца, уласна кажучы, паводле таго, што ў дадзены момант аб'ектыўна «патрэбна» народу або нацыянальнай літаратуры. Адпаведная вызначаная ў творчасці Купалы і Коласа спецыфіка на працягу далейшага ходу літаратурнай гісторыі афармляецца як «адметнасць» беларускай літаратуры.

Такім чынам аказваецца, што тагачасны дыскурс паслядоўна падрыхтаваў кананізацыю Купалы і Коласа як «класікаў», але адначасова высвятляецца, што пра функцыю «заканадаўцаў» можна гаварыць толькі з перасцярогай, ператлумачваючы пры гэтым канцэпцыю Бурдзье: гіпатэтычна можна сказаць, што пра «заканадаўства» можна гаварыць, толькі маючы на ўвазе ўладкаванне *потос'а*, які пакуль што далучае літаратуру да народа і да этыкі, і такім чынам рэгульнае адносіны між літаратурным полем і полем улады. Але няможна гаварыць пра «заканадаўства», маючы на ўвазе ўстанаўленне або перагляд накіраванага на ўнутраныя эстэтычныя механізмы і вартасці (старога) «закона» (як гэта разумеў Бурдзье).

3.2. «Народны паэт». Узурпацыя сімвалічнага?

Менавіта з перспектывы сказанага, узнагароджанне Янкі Купалы і Якуба Коласа ганаровым званнем «народны паэт» падаецца паслядоўным і легітымным, бо менавіта імі цесная сувязь між літаратурай і народам уладкоўваецца як «асноўны закон» беларускага літаратурнага поля. Але і тут трэба звярнуць увагу на дзве асаблівасці: па-першае, гэта – факт «юбілея», што (у крайнім выпадку з міжнароднай перспектывы) з'яўляецца надзвычайным актам, які выяўляе гіпертрафіраванне сімвалічнага ў беларускім літаратурным полі. Вядома, ушанаванні памяці ў галіне літаратуры і мастацтва маюць пэўную традыцыю ў сувязі з юбіляямі нараджэння або смерці значных аўтараў (якіх, у большасці, ужо няма на свеце). Прыкладаў гэтаму ёсць шмат, пры гэтым нават у беларускай літаратуры гэтага часу. У меншай ступені вядомыя такія ўшанаванні ў сувязі з юбіляямі года выдання асобных «вызначальных твораў». У выпадку Купалы і Коласа справа іншая. Ушанаванне памяці ў сувязі з публікацыяй адпаведна першага верша на беларускай мове («Мужык» («Северно-западный край», 15.05.1905) і «Наш родны край» («Наша доля», 01.09.1906)) даказвае, зноў, наколькі

таксама адбываецца ў модусе «сімвалічнага» (у сэнсе замены матэрыяльнага дабрабыту; пар. Bourdieu 1987).

цесна само існаванне беларускай нацыянальнай літаратуры звязанае з імёнамі гэтых аўтараў, ды наколькі высокі, у выніку гэтага, іхні прэстыж. «Памятаюцца» не тэксты асаблівай эстэтычнай вартасці, а тэксты, якім сімвалічна прыпісваецца характар «заснавальных актаў». Гаворка тут не ідзе пра тэкст як мастацкі тэкст, а пра тэкст як сімвал. Нягледзячы на гэта, варта падумаць, ці такое шанаванне не ператвараецца ў акт прафанацыі, які ў пэўным сэнсе ўраўноўвае «прафесію» паэта з рознымі іншымі «звычайнымі» прафесіямі. «Службовы юбілей» даказвае, што аўтар перш за ўсё – грамадскі дзеяч.

Па-другое, самі ўзнагароджанні выяўляюць цікавую спецыфіку.³ З аднаго боку, яны – *магчымыя* толькі на падставе акумуляванага Купалам і Коласам спецыфічнага сімвалічнага капіталу, г.зн. іх значэння як «заснавальнікаў». З другога боку, яны *выконваюцца* выключна ў сферы грамадска-палітычнага. Вырашэнне прымаецца не ўласна-літаратурнай, а палітычнай камісіяй, і само ўзнагароджанне з перспектывы літаратурнай аўтаномнасці мае высокую цану: вызваленне аўтараў ад прафесійнай дзейнасці і прызначэнне ім пенсіі (эквівалентную пенсіі палітычнага дзеяча) фактычна пераводзяць аўтараў на статус «прыдворных паэтаў»:

«Объявить Як. Коласа народным поэтом, при этом в наших выступлениях подчеркнуть его последние политические заявления (осуждение листопадовщины, признание диктатуры пролетариата), возлагая на него определенные полит. обязательства» [17, 101–102].⁴

Гэтым трансферам літаратурна акумуляванага сімвалічнага капіталу Купалы і Коласа з сферы літаратурнага ў сферу палітычнага (дзе ён, у пэўным сэнсе, «выплочваецца») гэты капітал замяняецца палітычнай сімволікай, літаратурнае поле гэтага часу і яго дзеячы страчваюць адзін з самых вызначальных, калі не ўвогуле самы вызначальны механізм аўтаномнага вытварэння літаратурнай вартасці.

4. Заключэнне

У выснове да прапанаваных вышэй тэзісаў, якія патрабуюць больш падрабязнага аналізу як на тэарэтычным, так і на матэрыяльным узроўнях, можна сказаць, што ў нашаніўскай фазе ўсталёўваюцца механізмы сімвалічнай прадукцыі, якія, дзякуючы цеснай сувязі між літаратурай і «народнай справай», вызначаюцца пэўным гіпертрафіраваннем (перавагай сімвалічнага над іншымі відамі капіталу), што назіраецца і на прыкладзе таго, на базе якіх аргументаў

---

³ У сувязі з гэтым трэба будзе больш падрабязна разгледзець пытанне, чаму намер надаць Гартнаму такое ганаровае званне ўжо ў 1921-м годзе не быў выкананы (пар. 13, 5).

⁴ Прыкладам зусім адваротнай кананізацыі можна назваць той факт, што польскаму аўтару Выспаньскаму ў 1901-м годзе, пасля чацвёртага прадстаўлення “Wesele” публіка даруе вянок з надпісам “44”, сімвалізуючы вялікае значэнне аўтара (пар. 4, 288).

ажыццяўляецца «кананізацыя» Янкі Купалы і Якуба Коласа. Узурпацыя менавіта сімвалічнай прадукцыі палітычнай сферай аказваецца ў гэтым кантэксце сур'ёзнай «пагрозай» для аўтанамізацыі беларускага літаратурнага поля. Узнагароджанне Купалы і Коласа – своеасаблівы прыклад такога «ўзурпацыйнага акта».

Літаратура:

1. Bourdieu P. Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire / P. Bourdieu. – Paris: Editions du Seuil, 1992.
2. Bourdieu P. Sozialer Sinn. Kritik der theoretischen Vernunft / P. Bourdieu. – Frankfurt, 1987.
3. Lanoux A. Canonizing the wieszcz: the subjective turn in Polish literary Biography in the 1860 / A. Lanoux // Slavic and East European Journal. – 2001. – 45/1. – С. 624–640.
4. Okońska A. Stanisław Wyspiański / A. Okońska. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971.
5. А-н-а (Навіна А.) "Шляхам жыцця" / А. Навіна // Наша ніва. – 1913. – 26 крас.
6. Байкоў М. Новая беларуская поэма: Якуб Колас. "Новая зямля" / Байкоў М. // Палымя. – 1923. – №5-6. – С. 113 – 129.
7. Бульба (рэцэнзія на "Гусліяр") / Бульба // Наша ніва. – 1910. – 21 кастр.
8. Бульба. Песні жалбы... / Бульба // Наша ніва. – 1910. – 30 вер.
9. Вабішчэвіч Т.І. Станаўленне нацыянальнай паэтычнай традыцыі (1900–1910-я гг.): фактары, механізмы, этапы. / Т.І. Вабішчэвіч. – Мн.: Беларус. навука, 2009.
10. Власт. Тарас Гушча. Родныя з'явы // Ластоўскі В. Выбраныя творы. – Мн.: Міжнар. фонд "Бел. кнігазбор", 1997, 295-297.
11. Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры / М. Гарэцкі. – Мн.: Маст. літ., 1992.
12. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: У 4 т. Т. 2: 1921 – 1941 / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мн.: Беларус. навука, 1999.
13. Дзве даты. 4 лістапада // Звязда. – 2010.- 216. – С. 5.
14. З жыццяпісу Якуба Коласа: Дакументы і матэрыялы / Укладанне, уступны артыкул і імянны паказальнік Г. В. Кісялёва; Рэд. В. В. Барысенка, М.І. Мушынскі. Мінск, 1982.
15. Карский Е. Белорусы: [в 3 т., 7 вып.] / Е. Ф. Карский. - Варшава. - Вильна. - Москва. - Петроград, 1903–1922. Т. 3: Очерки словесности белорусского племени, [вып.] 3. - Петроград: [б. и.], 1922.
16. Колас Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 16: Публіцыстыка, 1906—1950 / [рэдактары тома: Т. С. Голуб, М. І. Мушынскі. – Мн.: Беларус. навука, 2011.
17. Купала і Колас, вы нас гадавалі: дакументы і матэрыялы: у 2 кн. / Дэпартамент па архівах і справаходству Міністэрства юстыцыі

- Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, Федэральнае архіўнае агенцтва Расіі, Расійскі дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва. Кн.1 – 1909-1939. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010, 101-10.
18. Купала Я. Збор твораў: У 7 т. Т. 7: Пераклады п'ес. Публіцыстыка. Письмы. Летапіс жыцця і творчасці / [рэдактар І. Я. Навуменка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976.
  19. Пуцявінамі Янкі Купалы: дакументы і матэрыялы / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1981.
  20. Самойла. Адвечная песня Янкі Купалы / Самойла // Наша ніва. – 1910. – 16 вер. Т. 3: Вершы, 1939–1945 / [рэдактары тома: Т. С. Голуб, М. І. Мушынскі, 2008. - 517, [1] с., [4] л. іл
  21. Фан Рес. К. Поле, капитал и габитус: реляционный подход к «малым» литературам // Погляды на спецыфічнасць «малых» літаратур: беларуская і ўкраінская літаратуры / уклад. Гун-Брыт Колер, Павел Навуменка. – Мінск: Паркус плюс, 2012. (у друку).